

Oponentský posudek na diplomovou práci:

LENKA VLČKOVÁ, Antropologická reflexe ženy v druhé polovině 19. století. Dimenze intimně osobnostního prožívání jako předpoklad vnitřní ženské emancipace, Praha, Pedagogická fakulta UK, 2010, 96 s. + obrazové přílohy

Diplomová práce Lenky Vlčkové si klade za úkol analyzovat ženské intimně osobnostní prožívání druhé poloviny 19. století. Řadí se tak do kontextu genderově inspirované historiografie, rozvíjené v českém prostředí během posledních dvou desetiletí (Marie Bahenská, Milena Lenderova, Jana Malínská, Alena Šimůnková, Daniela Tinková a další). V příslušné české literatuře se autorka spolehlivě orientuje a je tak schopna identifikovat i některé deficity současného bádání, které se snaží svou prací smazat. Výzkum ženské emancipace Českých zemí vidí převážně jako bádání zaměřující se buď na institucionalizaci ženského hnutí v podobě spolkových, vzdělávacích a dalších aktivit a struktur, nebo na dějiny ženské každodennosti. Hlubší sonda do forem a proměn ženského intimního prožívání a do způsobů, jakým byla socio-kulturně konstruována femininní identita, v české historiografii na druhé straně podle autorky chybí a to i přes to, že proměna ženské subjektivity druhé poloviny 19. století musela být zcela jistě buď průvodním nebo dokonce iniciačním faktorem široké vlny ženské emancipace. Toto autorčino východisko nastíněné v úvodu je velmi přesvědčivé a vybavuje celou práci velkým inovativním potenciálem.

Diplomantka se dobře orientuje v základní teorii, kdy maskulinní a femininní identity a sociální praktiky chápe v souladu se současným hlavním trendem genderových studií jako kulturní konstrukty, volně strukturované kolem biologických rozdílů mezi pohlavími. Obdobně přesvědčivá je i metodologická stránka práce, kdy jsou pro sledování konstrukce femininních identit vybrány prameny dostatečně odrážející tři základní arény, ve kterých je moderní lidská identita tvořena - tedy rodina, škola a média. Autorka tak relevantní prameny nachází v nejrůznějších příručkách z prostředí dobové lékařské vědy, pedagogiky či katolické církve, které jí slouží jako vhledy do mechanismů konstrukce femininní identity, a v osobní korespondenci a memoárech některých dobových akterek, které jí pak utvoření této identity

potvrzují. Vlčková přitom rezignuje na komplexní obraz a soustředí se na jasně vymezené sociální milieu středostavovských městských rodin. Vzhledem k rozsahu diplomové práce se jedná o omezení nutné a dobře zdůvodněné a práce ani přes to nepostrádá příležitostné rozšíření perspektivy na dělnické prostředí, které jinak stojí spíše na okraji zájmu současného dějepisce.

Vlčková sleduje konstrukci středostavovské femininní identity druhé poloviny 19. století nikoli chronologicky, nýbrž v tematicky rozdělených kapitolách. Věnuje se tak např. dobovému vědeckému diskursu, který biologizoval kulturní diference mezi oběma pohlavími a poskytl tak účinnou oporu ideologii oddělených sfér; vnímání hysterie jako specificky ženské nemoci, které tuto ideologii nadále posilovalo; výchově středostavovských dívek směrem k vhodnému sňatku i chybějící sexuální výchově. Diplomantce se tak podařilo plasticky vykreslit řadu faktorů, které formovaly vnímání a prožívání středostavovských dívek od jejich dětství až do sňatku, který pro drtivou většinu z nich tvořil logické završení dospívání. Poslední dvě kapitoly přinášejí kontrastní pohled, který se věnuje sociálnímu postavení a kulturním kategoriím spjatým s aktérkami, které se dobovému diskursu starostlivé hospodyně, dobré matky a cudné partnerky vymkly. Jedná se zejména o svedené, neprovdané ženy, často svobodné matky (kapitola 6) a o dva konkrétní osudy středostavovských žen, které překročily dobové sociálně-disciplinační normy (Honorata Zapová a Marie Storchová-Náprstková - kapitola 7).

Celkově se tak autorce podařilo vykreslit plastický obraz toho, jak byla v daném časovém úseku a sociálním prostředí konstruována a udržována femininní identita. Ideologie oddělených sfér odkazovala ženu do sféry domácnosti s jasně definovanými reproduktivními a konzumními úkoly. Biologizace rozdílů mezi mužem a ženou umožňovala řadu odchylek od této normy kategorizovat jako projevy sociální či fyzické patologie, přičemž jako základní disciplinační faktory figurovala nejen rodina a s ní spojená výchova, ale i širší okolí a církev. Dohromady se tak vytvořil velmi pevný disciplinační aparát. I ten však dostával během sledovaného časového úseku první trhliny. Jako důkaz autorce slouží dva biogramy žen, které byly schopny se zažitým normám v rozdílné míře vymknout a symbolizovat tak nástup nové ženské subjektivity spojené s novým, ambicióznějším uchopením vlastního "já", které koncem 19. století vyústilo ve stále sílicí, institucionalizované emancipační hnutí. Celá práce tak nepřispívá pouze k současnému poznání cest ženské emancipace Českých zemí 19. století, ale rovněž i k otevření české historiografie mnohem širšímu problému obecné konstituce moderního subjektu. Jedná se přitom o směr bádání, který má zejména v západní Evropě a v USA již nepřehlédnutelné výsledky (Philipp Sarasin, Manfred Hettling, Cathleen Canning a řada dalších), v českém prostředí je však doposud opomíjen.

Přes veškerou inovativnost a dobré metodologické ukotvení však není možno přejít některé formální, ale i věcné nedostatky celé práce. Z formálního hlediska nelze přehlédnout jisté stylistické a gramatické nedostatky. Přestože text nevykazuje nějaké zásadní stylistické prohřešky zabraňující jeho srozumitelnému čtení, problémy s interpunkcí či občasná chybějící slova (např. str. 9 - "*S využitím informací z různých oblastí ženských emancipačních se práce pokusí odpovědět...*") plynulé čtení přeci jen místy ruší. Jisté úpravy by si zasloužilo i vnitřní

členění práce, kdy velké množství podnadpisů v rámci jednotlivých kapitol místy zbytečně přerušuje tok argumentu a ztěžuje tak sledování ústředních tezí textu. Některé z těchto podnadpisů by jistě bylo možno vynechat bez negativního vlivu na vnitřní soudržnost textu. Obdobně by bylo možno uvažovat o snížení počtu přímých citací pramenného materiálu a literatury. Nezvyklé je rovněž uvádění použité literatury, která ale nikde v textu použita není, jako např. sborníku E. Saurer, M. Lazinger, E. Frysak (Hg.), *Women's Movements* nebo eseje G. Lipovetského *Třetí žena*. Všechny tyto nedostatky jsou však veskrze podružné a při případné publikaci přepracovaných částí práce ve formě odborné studie je lze vhodným zásahem bez problému odstranit.

Poněkud komplexnější jsou nejasnosti obsahové, jejichž objasnění by mělo být z mého pohledu hlavním cílem ústní obhajoby. Z hlediska oponenta navrhuji zaměřit se zejména na následující body:

1) Diplomantka se sice dostatečně orientuje v základní české historiografické literatuře k tématu i v soudobé genderové teorii, celkové teoretické ukotvení celé studie by však mohlo být hlubší. Vzhledem ke zvolenému tématu by text určitě mohl profitovat z použití analytického konceptu "disciplinace" (v seznamu literatury ale nenajdeme žádnou z prací Michela Foucaulta) nebo z poněkud jasnější definice některých hojně používaných pojmů. Patrně nejmarkantnější je tento nedostatek u pojmu "subjektivita", který je autorkou na různých místech práce užíván nejasně. V úvodu se studie drží vymezení pojmu, kdy lze ze způsobu jeho užití implicitně odvodit, že autorka se jím snaží postihnout komplexní soubor osobních názorů, pocitů a způsobů uchopování vnějšího světa vybraných aktérek; tedy faktor, který se dynamicky vyvíjí a je časově a kulturně podmíněn a konstruován. V některých dalších pasážích textu však subjektivitou rozumí jakousi neměnnou komponentu, která stojí vně příslušných aktérek, které se k ní hůře či lépe přibližují (typicky na str. 72 - "*Až generace žen po ní byly schopny lépe uchopit vlastní subjektivitu a vykročit plně svojí cestou.*") Je tedy třeba vyjasnit, co přesně autorka pojmem rozumí a jak je možno jej v kontextu práce analyticky uplatnit.

2) Práce sleduje mechanismy konstrukce a udržování femininní identity a z ní odvozeného osobnostního prožívání ve světě, který na více místech autorka opatřuje přívlastkem "*mužský*" či "*maskulinní*". Konstrukce femininity je pak pro ní dynamickým procesem, který se odehrává ve statickém rámci "*mužské*" či "*maskulinní*" společnosti, která se sama o sobě nemění. Maskulinita je tak jakýmsi statickým pozadím, které umožňuje vznik a udržování ženských identit, sama o sobě však vývojem neprochází, nýbrž je konstantní v tom, že trvá na disciplinačním diskursu ženy jako dobré hospodyně, starostlivé matky a cudné partnerky. Naskýtá se otázka, zda toto pojetí není příliš statické. Ostatně i samotná diplomová práce ho na několika místech podkopává, když autorka odhaluje často právě v mužských aktérech zastánce názorů, které měly ambici ovlivnit intimně-osobnostní prožívání ženských aktérek směrem k emancipaci ze zažitého disciplinačního rámce. Tak např. na sexuální osvětě dospívajících dívek před sňatkem trval, jak text na několika místech ukazuje, nezřídka otec a byla to rovněž muži psaná lékařsko-osvětová pojednání, která kritizovala přílišné nošení dámských korzetů. Přestože se o nich práce nezmiňuje, je možno připomenout celou řadu

mužských aktérů, kteří byly i v Českých zemích hybateli ženského emancipačního procesu již od 60. let 19. století (Vojta Náprstek a další) a své sympatie k ženskému hnutí neztratili ani v jeho vrcholné éře před První světovou válkou (T. G. Masaryk). Jak zapadají tito aktéři do argumentace autorky práce, podle které se ženské intimní prožívání odehrávalo ve "společnosti ovládané muži", kteří trvali na disciplinačním diskursu a ideologii oddělených sfér?

3) Podtitul a úvod práce dává vytušit, že se studie bude věnovat proměně ženského intimního světa jako předpokladu ženské emancipace, chápané jako institucionalizované hnutí nabírající dynamiku zejména závěrem 19. století. Jak sama autorka uvádí: "Ač se tato práce o těchto aktivitách žen zmiňovat nebude, bude přesto koncipována jako nedílná součást a jeden z předpokladů ženského zrovnoprávnění" (str. 10). Většina textu se však věnuje popisu způsobů, jakými byly ženy konstruovány jako dobré matky, hospodyně a partnerky. Pojímání hysterie jako typicky ženské choroby, prudérní výchova i specifická úloha žen v rámci středostavovských rodin ukazují spíše na komplexní disciplinaci ženských aktérek, než na předpoklady emancipace. Celkově je tak přesvědčivě zachycen postup, jak byly středostavovské ženy disciplinovány, není však zcela zřejmé, jak mohly všechny tyto komponenty sloužit jako předpoklad ženské emancipace. Text ve své většině nezachycuje proměnu a vývoj femininní identity od dobré hospodyně, matky a manželky k sebevědomějšímu subjektu. Jisté náznaky zachycení dynamického vývoje v práci sice nechybí, jako např. poukaz na rostoucí počet sňatků uzavíraných z lásky (str. 52), zachycení proměny lékařského pohledu na pohlavní styk (str. 53) či v citátech pramenného materiálu pocházejícího od ženských pisatelek ze samého konce sledovaného období, který zřetelně dokládá radikální vývoj pohledu na ženu (např. články Vlasty Kučerové na str. 70-71). Jasná spojnice mezi popisovaným intimně-osobnostním prožíváním a ženskou emancipací, ať už vnitřní nebo vnější, však chybí. Konkrétní příklad dvou žen, které se z dobových norem vymykaly, jak je nastíněn v sedmé kapitole, je právě krokem tímto směrem, pro přesvědčivou argumentaci však nedostačuje. Zde práce patrně nejmarkantněji naráží na heuristickou mezeru - totiž na absenci původního archivního materiálu, která není v textu nikde zdůvodněna. Právě prozkoumání některých vybraných osobních pozůstalostí by přitom mohlo přinést další přesvědčivé argumenty a pomoci propojit získané poznatky o subjektivním vnímání středostavovských žen s jejich vnitřní a posléze i vnější emancipací.

Všechny tyto výhrady a otázky však již ukazují na vysokou úroveň předložené diplomové práce, která bez problémů splňuje požadavky na tyto práce kladené. Bez jejich alespoň částečného vyvrácení a zodpovězení v rámci ústní obhajoby však, i přes nespornou kvalitu a inovativnost celého textu, není zatím bohužel možno diplomovou práci hodnotit lépe než známkou "velmi dobře", kterou tímto rovněž předběžně navrhuji.